

6 травня виповнюється 150 років з дня народження австрійського невролога і психіатра, засновника психоаналізу Зигмунда Фрейда (1856—1939). Фрейд займався невропатологією, а пізніше — лікуванням неврозів та істерії. 1902 року він став професором Віденського університету, де розвивав і популяризував психоаналіз, який невдовзі зажив світового розголосу. Найвідоміші його твори — «Тлумачення сновидінь», «Вступ до психоаналізу» та «Майбутнє однієї ілюзії» — викликають бурхливі дискусії як у середовищі психіатрів, так і серед філософів.

1938 року, після загарбання Австрії гітлерівською Німеччиною, Зигмунд Фрейд емігрував до Англії. Усі знають, що сам Фрейд — австрієць, а проте мало кому відомо, що його батьки походять з України. Про дослідження родоводу австрійського психіатра розповідає доцент кафедри філософії і релігієзнавства Національного університету «Києво-Могилянська академія», завідувач кафедри філософії Міжнародного Соломонового університету, кандидат філософських наук і автор монографії «Міфологічна революція в психоаналізі» Вадим Менжулін.

Мати Фрейда була «гарненька галичанка»

— *Вадиме Ігоревичу, загальновідомо, що Зигмунд Фрейд був євреєм і мешкав у Австрії. А ось звідки родом батьки Фрейда?*

— Коли хтось говорить про Зигмунда Фрейда, майже миттєво виникає асоціація — «психоаналіз». Це логічно: Фрейд із повним правом може вважатися головним винуватцем народження та розквіту такого грандіозного явища світової культури ХХ століття, як психоаналіз. Коли постає питання стосовно національності, то перша, найпоширеніша, асоціація теж є коректною: Зигмунд Фрейд був євреєм. Більше того, рідко хто помиляється із визначенням міста та країни, де він прожив переважну частину свого життя: Відень, столиця Австро-Угорщини, згодом — Австрії. А ось про зв'язок Фрейда з нашими краями згадують тільки у спеціалізованих дослідженнях, причому мимохідь. При цьому зазвичай ототожнюють Україну з Росією. Проте батьки хлопчика на ім'я Сигізмунд Шломо Фрейд, який з'явився на світ 6 травня 1856 року в місті Фрайберг (зараз — Пршибор, Чехія), були родом з України. Батько — Якоб Фрейд — народився 1815 року в місті Тисмениця Івано-Франківської області й провів там перші 25 років свого життя. Тисмениця у ті часи була багатоетнічним містом, в якому мешкали поляки, євреї та українці. У Тисмениці він вперше одружився і саме там дав життя двом старшим братам Зигмунда Фрейда — Еммануелю та Філіппу. Однак українське коріння цієї родини простягається значно глибше. Протягом багатьох поколінь Фрейди мешкали в місті Бучач, що на Тернопільщині. До Тисмениці батько Якоба, Соломон Фрейд, переїхав заради продовження освіти. На відміну від свого сина, дідусь майбутнього віденського корифея залишився у Тисмениці назавжди. До речі, раніше я навіть не замислювався над тим, звідки походив Соломон Фрейд. Допомогли мені студенти філософського відділення Міжнародного Соломонового університету — Оксана Лукер'їна, Ігор Бондар та Дмитро Бутузов, які саме зараз проводять дослідження, присвячене встановленню зв'язків Фрейда з Україною.

— *А звідки походить мати Зигмунда Фрейда?*

— На момент знайомства із Якобом Фрейдом Амалія Натансон жила у Відні, однак цікаво ось що: говорячи про неї, багато біографів її сина вживають вираз «гарненька

галичанка». Отже, виявляється, що мати Зигмунда Фрейда теж народилася в Україні — у місті Броди на Львівщині. До речі, за припущенням вітчизняних істориків психоаналізу (зокрема — харків'янки Л.І. Бондаренко та її колег), у Львівській області й досі можуть проживати родичі Амалії Натансон. Сама ж Амалія, перед тим як переїхати до Відня, жила в Одесі. Більше того, до столиці Австро-Угорщини Натансони перебралися не у повному складі: в Одесі залишилися брати Амалії. А коли Фрейду було вже 27 років, його батько спробував заснувати в Одесі власний бізнес і вирушив туди на певний час. Щоправда, цей бізнес-проект залишився безрезультатним.

Психоаналіз одних лікує, інших травмує

— Коли говорять про Фрейда, то основною його заслугою вважається заснування психоаналізу. Чи справді цей метод виправдав себе на практиці? І чи за життя Фрейда його використовували в Україні?

— Через декілька років після народження психоаналізу (традиційно цей факт пов'язують із публікацією фундаментальної праці Фрейда «Тлумачення сновидінь», що відбулася у Відні у 1900 році) в Одесі з'явився центр розвитку цього новаторського напрямку в психології та медицині. На території України в перші декади ХХ століття з'явилася ціла низка талановитих та високопрофесійних психоаналітиків. У науковій біографії Фрейда є також ще один факт, що пов'яже його з Україною. 1911 року одеський психоаналітик Леонід Дрознес привіз на лікування до Фрейда 24-річного випускника Одеського університету Сергія Панкєєва — одного з найвідоміших пацієнтів Фрейда. Випадок Панкєєва великою мірою продемонстрував максимальні можливості психоаналізу. Чотирирічне лікування, на яке сам Фрейд та його послідовники посилалися та продовжують посилатися як на класичний приклад ефективності їхнього методу психотерапії, насправді виявилось недостатнім. Через декілька років після тріумфального «зцілення» Панкєєв був змушений знову звернутися по допомогу — спочатку до Фрейда, потім до інших психотерапевтів. Однак важливо не тільки це. Історія стосунків Фрейда із Панкєєвим продемонструвала справжні межі здатності австрійського психоаналітика до розуміння представників культури, з якою його так щільно пов'язувала історія власної родини, але від якої він досить сильно дистанціювався внаслідок стереотипів, що домінували у західних країнах. Саме з приводу лікування С. Панкєєва Фрейд написав: «Особистісні риси, чужий нашому розумінню національний характер дуже ускладнювали необхідність вчутися у характер хворого». Фрейд і сам усвідомлював, що справжній психоаналіз можливий тільки за тих умов, коли й аналітик, і пацієнт мислять однією мовою. Хочеться вірити, що нова хвиля популярності психоаналізу, яка розпочалася у нас в пострадянські часи, спричинить появу багатьох вітчизняних психоаналітиків, які, використовуючи найкращі аспекти вчення Фрейда та його численних послідовників, зможуть не припускати таких помилок у лікуванні наших співвітчизників, які робив засновник психоаналізу.

— Вадиме Ігоревичу, а в чому, якщо говорити коротко, полягає сам метод психоаналізу?

— Якщо коротко — у пригадуванні витісненого, або усвідомленні несвідомого. На думку Фрейда, в душі кожної людини є щось таке, про що вона не хотіла б зізнаватися навіть сама собі. Оскільки ці мотиви є неприйнятними для свідомості, відбувається їхнє витіснення у несвідоме. Людина про них нібито забуває. Однак не повністю. Витіснене все ж таки деколи проривається на поверхню — у міфах та казках, творах мистецтва, сновидіннях, обмовках тощо. В нашій психіці постійно йде напружена боротьба між несвідомим, яке прагне, щоб про нього згадали, та свідомістю, яка хоче, аби те, що перебуває у несвідомому, там залишилося назавжди. Нерідко напруга сягає таких масштабів, що у людини починається невроз. Завдання психоаналітика — допомогти пацієнтові цей конфлікт розв'язати. Пацієнт має усвідомити та навчитися жити з тим, що раніше ховалося у несвідомому.

— На ваш погляд, які були помилки Фрейда? У чому метод психоаналізу себе не виправдав?

— Як на мене, основна проблема фрейдівського варіанту психоаналізу полягає у визначенні того, що власне витісняється у несвідоме. За Фрейдом, вимальовується досить страшна картина: у всіх людей з дитинства є інцестуальне бажання (сексуальне тяжіння до

родича протилежної статі), у хлопчиків — комплекс Едипа, у дівчат — Електри. Культура інцест забороняє, бажання витісняється у несвідоме, і це створює умови для виникнення неврозу. Відповідно, лікування передбачає усвідомлення пацієнтом цього прихованого мотиву. Сама по собі теза про те, що такий потяг притаманний усім людям, звучить досить сумнівно. Але справжні проблеми виникають, коли до психоаналітика звертається пацієнт, який говорить, що страждає внаслідок травматичних спогадів про акт сексуального зваблення з боку когось із родичів, що він (частіше — вона) пережив у дитинстві. Фрейдизм каже таким пацієнтам, що вони все це вигадали. Виходить приблизно так: «Ніхто вас, шановна, не зваблював, це просто ваша фантазія, зумовлена комплексом Електри!». Однак заяви потерпілих про акти зваблення у дитинстві, на жаль, іноді є зовсім не фантазіями, а реальністю. Отже, виходить, що таких пацієнтів психоаналіз не лікує, а скоріше, даруйте за сильне слово, добиває. Погодьтеся, лікувати від фантазії не зовсім те саме, що лікувати від наслідків реального травматичного досвіду. Пацієнтка говорить, що її зваблювали і їй від цього болісно, а лікар твердить, що вона сама хотіла, щоб її звабили, отже, і нафантазувала казна-що. Про ці та інші проблемні аспекти психоаналізу написано вже багато праць. Одна з найбільш резонансних — сенсаційна книжка колишнього директора фрейдівського архіву Джефрі М. Масона «Замах на правду: Фрейдове приховування теорії зваблення».

Фрейдіві снилося, що він — геній

— *Хто з філософів не погоджувався з теоріями Фрейда? Наскільки мені відомо, він розійшовся з деякими колегами, зокрема Брейєром та Адлером?*

— Переважна більшість філософів визнають, що Зигмунд Фрейд мав величезний вплив на світову культуру. Тож майже всі сучасні філософи, подобається їм Фрейд чи ні, звертаються до його спадщини. Однак рідко можна зустріти професійного філософа, який повністю погоджується з його теоріями. Можна сказати так: Фрейда активно цитують, обговорюють, дещо приймають, але здебільшого критикують. Згідно з домінуючою точкою зору, фрейдівські концепції є надто психологізовані та медикалізовані, їм не вистачає справжньої філософської відстороненості або всезагальності. Що ж стосується розходжень з колегами, то список можна суттєво розширити. Окрім Йозефа Брейєра та Альфреда Адлера, Фрейд за своє довге життя припинив контакти з багатьма людьми, які до того були його близькими приятелями, однодумцями та навіть палкими прихильниками. Можна згадати, наприклад, про драматичне припинення стосунків із Вільгельмом Флісом — берлінським отоларингологом, який протягом тривалого періоду (напередодні та під час створення Фрейдом власне психоаналітичного вчення) був для Фрейда не тільки єдиним близьким другом, а й духовним наставником, свого роду гуру. Дуже значні наслідки для розвитку психоаналізу мало розходження Фрейда із Карлом Юнгом, якого перший певний час вважав своїм головним спадкоємцем і навіть називав «кронпринцем» психоаналізу. Ще пригадується, як Фрейд розірвав контакти з одним зі своїх перших adeptів Отто Ранком. І, знову-таки, це далеко не останній приклад. У принципі, така тенденція не є дуже дивною. Генії, як правило, важкі у спілкуванні. Вони дуже гостро відчувають свою винятковість: хочуть скрізь і завжди бути єдиними та неповторними. Відомий американський історик та соціолог науки Роберт Мертон провів ретельний аналіз текстів Фрейда і встановив, що, як мінімум, у 150 випадках їхній автор висловлювався на захист своєї наукової першості, звинувачуючи тих чи інших людей у плагіаті або стверджуючи, що будь-який зв'язок з ідеями попередників або сучасників може бути лише випадковим. Іноді Фрейд навіть бачив сновидіння, основною темою яких була його наукова першість із тих чи інших питань.

— *А як впливала наукова діяльність та медична практика Фрейда на його власне життя, стосунки з жінками та родинну ситуацію. Чи були в житті самого психоаналітика кризові періоди, стреси чи неврози?*

— Фрейд віддавав роботі дуже багато сил та часу. Можна навіть сказати, був справжнім педантом та роботоголіком. Це відобразилося на його стосунках як із дружиною, так і з іншими представницями прекрасної статі. Стосунки з дружиною Мартою (у дівоцтві — Бернайс) були досить рівні. На відміну від деяких інших психоаналітиків, зокрема Карла Юнга, навколо фігури Фрейда майже немає чуток про таке брутальне зловживання авторитетом лікаря, як любовні романи з пацієнтками. Я натрапляв на припущення, що в

одному випадку Фрейд усе ж таки перейшов межі дозволеного (йшлося про те, що з власною дружиною у Фрейда були значно менш теплі та відверті стосунки, ніж з її сестрою — Мінною Бернайс), однак це лише припущення, причому таке, що великого розповсюдження не набуло. Щодо серйозних та глибоких стресів, кризових періодів тощо, то у Фрейда як у геніальної творчої особистості та ще й роботоголіка вони, зрозуміло, траплялися нерідко. Мабуть, краще за всіх про це було відомо Максу Шуру — людині, яка протягом тривалого часу була його особистим лікарем. Минулого року вийшов російський переклад книжки Шура «Зигмунд Фрейд: життя та смерть». У ній, зокрема, розповідається про психологічні проблеми, від яких страждав сам засновник психоаналізу.

Дана РОМАНЕЦЬ.